

NĚKOLIK POZNÁMEK K TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB

PETR AULICKÝ

Právnická fakulta, Masarykova universita, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zabývá některými aspekty trestní odpovědnosti právnických osob. Reflektuje současnou právní úpravu, historické pozadí a rovněž návrhy de lege ferenda v této oblasti. Taktéž se zabývá mezinárodní komparací trestních úprav v této oblasti a to jak v rámci Evropské unie tak i v USA.

Key words in original language

Právnické osoby, trestní odpovědnost, zaměstnanci, vedení společnosti, pokuta.

Abstract

The article deals with some aspects of the criminal liability of legal entities. It reflects the current legislation, historical background, as well as proposals de lege ferenda in this area. It also deals with international comparisons of criminal liability in this area, both within the European Union and the USA.

Key words

Legal Entities, Criminal Liability, Employees, Managers, Penalty.

V současné době se nachází v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky vládní návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob; v době psaní tohoto příspěvku neprošel ještě ani prvním čtením a je tak možné se pouze dohadovat, zda jej nepotká trudný osud předchozího návrh na stejné téma z roku 2004, který byl právě již v prvním čtení Poslaneckou sněmovnou zamítnut.

Byť i v rámci České republiky je možné vysledovat snahy o zavedení trestněprávní odpovědnosti právnických osob až osmdesát let nazpět není možné říci, že by se jednalo o institut srostlý s tuzemskou právní kulturou. Obecně se dá dokonce říci, že se nejedná ani o institut původně evropský, nýbrž spíše spjatý s kulturou Common Law, tedy institut spíše angloamerický. Není pravdou, že by Česká republika byla poslední zemí Evropské unie, jež nemá tuto odpovědnost zakotvenu. Náš největší soused a rovněž nejlidnatější a zároveň klíčový stát Evropské unie, Spolková republika Německo, má stejně jako Česká republika zakotvenu tuto odpovědnost pouze v rovině správního práva. V poslední době, tedy přesněji řečeno v horizontu posledních již více než deseti let, je však možné sledovat určitý tlak ze strany mezinárodních a zejména pak evropských struktur k přijetí trestněprávní úpravy. Za všechny je možné zmínit například Trestněprávní úmluvy proti korupci přijatou ve Strasbourgu v lednu 1999,

jež byla Českou republikou podepsána na konci roku 1999, následující rok pak byla ratifikována (č. 70/2002 Sb.m.s.); Úmluva pak nabyla účinnosti tři měsíce po ratifikaci čtrnáctým státem, což se stalo 1. 7. 2002. Tato úmluva výslovně předpokládá i zavedení trestněprávní odpovědnosti právnických osob.

V následujících řádcích bych chtěl porovnat navrhovanou úpravu s úpravou užívanou v rámci právního systému, kde má tato odpovědnost dlouholetou tradici, a to s právní úpravou Spojených států amerických (dále jen USA).

Navrhovaná úprava, tak jak je v současné době předložena Poslanecké sněmovně, vychází z myšlenky speciality trestněprávní odpovědnosti právnických osob vůči „běžné“ trestněprávní odpovědnosti, tedy odpovědnosti osob fyzických, a to včetně následného procesního postupu, jež jsou upraveny v rámci trestního zákoníku a trestního řádu¹. Nejvýrazněji se tato specialita odráží v rámci ustanovení § 7 tohoto návrhu, v němž jsou taxativně vyjmenovány trestné činy, odkazující na jednotlivá ustanovení trestního zákoníku. V rámci přípravy tohoto návrhu byly Ministerstvem spravedlnosti zvažovány dvě možnosti řešení, a to právě jednak výčet trestných činů, za které může být právnická osoba trestně odpovědná, a jednak obecná formulace, podle níž by se trestní odpovědnost vztahovala na všechny trestné činy s výjimkou těch, které nemůže právnická osoba spáchat. Vládou byla nakonec schválena, jak je patrné, varianta první. Právě zde se nachází první významný rozdíl oproti právní úpravě platné v USA. V rámci legislativy USA neexistuje speciální právní úprava upravující trestněprávní odpovědnost právnických osob - za každý trestný čin je tak možné obvinít shodně jak fyzickou tak i právnickou osobu. Další otázka, kterou je třeba řešit, je okruh osob, za jejichž jednání je možné přičítat odpovědnost právnické osobě. V rámci návrhu je toto řešeno v ustanovení § 8 a těmito osobami jsou jednak statutární orgány nebo člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat, dále ten, kdo u této právnické osoby vykonává řídicí nebo kontrolní činnost a nakonec ten, kdo vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby, jestliže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby. Kromě těchto tří základních kategorií může tuto odpovědnost způsobit i zaměstnanec nebo osoba v obdobném postavení, ovšem pouze při plnění pracovních úkolů. A to buď na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby nebo osob shora uvedených, anebo proto, že tyto osoby neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou

¹ § 1 odst. 2 Nestanoví-li tento zákon jinak, použije se trestní zákoník nebo jiný zákon vymezující trestné činy a odpovědnost za ně a v řízení proti právnické osobě trestní řád, není-li to z povahy věci vyloučeno.

nadřizeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu - v tomto případě se dá hovořit o jisté formě objektivní odpovědnosti. Všechny tyto kategorie osob pak při svém jednání musí splňovat jednu ze tří alternativních podmínek - musí je jednat o jednání spáchané jménem právnické osoby, v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti. Zde je možné shledat další určitý rozdíl oproti úpravě v USA. I tam je uplatňována tzv. doktrína respondent superior, tedy postup, že právnická osoba je trestně odpovědná za jednání svých statutárních organu, ale i zaměstnanců. Zde musí být však splněny dvě podmínky kumulativně - osoba se jednání musela dopustit v jednak rámci náplně práce a dále jednání té osoby muselo vést k prospěchu právnické osoby. Dá se tak říci, že úprava v USA je v tomto směru náročnější, avšak dle mého názoru i logičtější, neboť dle formálního výkladu české právní úpravy, by měla být právnická osoba odpovědná i za jednání svého statutárního orgánu, pokud jedná sice jejím jménem, avšak sleduje pouze svůj osobní prospěch.

Další otázka se vztahuje k jednání ve spolupachatelství a obdobným formám. Navrhovaná úprava se sice tváří, že na tuto otázku ve svém § 9 pamatuje, avšak pouze zde připomíná, že Byl-li trestný čin spáchan společným jednáním více osob, z nichž alespoň jedna je osoba právnická, odpovídá každá z nich, jako by trestný čin spáchala sama. Ohledně dalších forem součinnosti, je třeba nahlédnout již do subsidiární úpravy v trestním zákoníku. Stejně jako v rámci úpravy v USA i v rámci navrhované české právní úpravy bude možné stíhat právnickou osobu za účast na organizované zločinecké skupině.

Velice zajímavým se jeví ustanovení § 10 návrhu, kde je poměrně široce definována možnost přechodu trestní odpovědnosti právnické osoby s tím, že tato přechází na všechny její právní nástupce. Zde je možné konstatovat, že se jedná o krok zcela správným směrem, který odpovídá jak úpravě v USA, tak zejména nastavenému kurzu v rámci tuzemské právní úpravy a úpravy evropské. V této souvislosti je možné připomenout zejména vývoj v rámci správněprávního trestání v oblasti ochrany veřejné soutěže. Zákon č. 143/2001 Sb., o ochraně hospodářské soutěže totiž v této oblasti neobsahoval až do 31.8.2009 žádnou úpravu, která by otázku přechodu správněprávní odpovědnosti obsahovala. Existující mezera tak musela být řešena judikatorně. Zde je možné odkázat zejména na rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č.j. 8 Afs 56/2007 - 479, které velice zajímavým a přínosným způsobem zaceluje mezeru argumentací pomocí obecných principů právních, zejména pak principem zákazu zneužitelnosti práva. Nejvyšší správní soud zde vychází z kautely, že Výkon práva, který je vlastně jeho zneužitím, nemůže požívat právní ochrany² a připomíná zásadu *scire leges non est verba eorum tenere sed vim ac potestatem* (znát

2 viz také např. Knapp, V. Teorie práva. C. H.Beck, Praha, 1995, s. 184-185

zákony neznamená pamatovat si slova, nýbrž jejich smysl a působení), kterou lze vztáhnout na jednotlivé právní předpisy, tak i na právo jako celek. Konkrétně k přechodu odpovědnosti pak uvádí, že „Na jednu stranu lze uvažovat, že možnost přechodu deliktní odpovědnosti ze zaniknuvšího subjektu na jeho nástupce jde proti principu právní jistoty, jelikož jevově je sankcionován subjekt, který nejednal protiprávně, na druhou stranu však určité, byť toliko formálně vzato na právu založené, chování (zákonem aprobovaný zánik soutěžitele) bylo učiněno účelově proto, aby se subjekt vyhnul sankčnímu postihu založenému na porušení práv z jiného (veřejnoprávního) zákona.“ Tento rozpor pak Nejvyšší správní soud řeší pomocí „použití interpretační právně logické zásady *lex specialis derogat legi generali*. Z této zásady plyne, že zákaz zneužití práva je silnější, než dovolení dané právem, a proto takové chování není výkonem práva, nýbrž protiprávním jednáním.“ Následně k 1. 9. 2009 došlo k novelizaci zákona o ochraně hospodářské soutěže, kterou bylo do tohoto zákona nově vtěleno ustanovení § 22b odst. 6, dle kterého „odpovědnost právnické osoby za správní delikt přechází na právního nástupce této osoby jen tehdy, pokud právní nástupce nejpozději v okamžiku vzniku právního nástupnictví věděl nebo vzhledem k okolnostem a k svým poměrům mohl vědět, že se právnická osoba před vznikem právního nástupnictví dopustila jednání, které naplnilo znaky správního deliktu.“ Jedná se tedy o delikt podmíněný naplněním subjektivní stránky, alespoň ve formě nevědomé nedbalost, nicméně důvodová zpráva dodává, že je v zásadě nemožné, aby se právní nástupce porušitele nedozvěděl o případném protiprávním jednání, čímž se v podstatě snižuje význam

subjektivní stránky věci a posiluje objektivní skutkový stav. Přesto, že se jedná o úpravu dopadající na delikt správněprávní a že díky přijaté novelizaci již není rozhodnutí Nejvyššího správního soudu zcela aktuální, jsem přesvědčen, že myšlenky a závěry formulované Nejvyšším správním soudem jsou plně použitelné i pro oblast trestněprávního postihu právnických osob. Nejvyšší správní soud mnohokrát argumentuje tím, že základem pro vyslovení jeho závěru je to, že je jedná o oblast veřejnoprávní, kam náleží i právo trestní. Nadto v obou případech se jedná o sankční nástroje, tudíž s jistou mírou generalizace je možné říci, že jediný rozdíl je pouze v závažnosti jednání. Všechny úpravy, tedy jak současná úprava zákona o ochraně hospodářské soutěže, tak návrh úpravy zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, ale i uváděná judikatura Nejvyššího správního soudu, primárně pracují se situací právního nástupnictví. Tedy v případě právnické osoby se situací, kdy je daná společnost zrušena bez likvidace, tedy v případě sloučení, splynutí nebo rozdělení právnické osoby, převod jmění na společníka, změna právní formy právnické osoby nebo přemístění sídla právnické osoby do zahraničí. Naskýtá se však otázka, jak řešit situaci, kdy by právnická osoba - obchodní společnost byla zrušena s likvidací, tedy bez toho aniž by existoval jakýkoliv právní nástupce. Lze si představit situaci, kdy bude společnost s ručením omezením, která spáchá nějaký trestný čin, zrušena ještě před zahájením trestního stíhání (aby došlo

k obejití ustanovení § 32 návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, který dává orgánům činným v trestním řízení oprávnění přeměně, zrušení či zániku zabránit) bez toho aniž by měla právního nástupce. Osoby, které byly společníky této zrušené společnosti však založily společnost novou, které by měla nejen stejný personální základ, ale i stejný obor činnosti a například stejné sídlo. Dle kautel použitých v rámci shora uváděného rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, by bylo možné dovodit, že i v tomto případě, že by bylo jasně dovoditelné, že dané jednání bylo učiněno účelově pouze ve směru vyhnutí se sankci, by zde mohl nastat přechod právní odpovědnosti. Je ovšem otázkou, zda je možné vychylovat ony váhy, na stranu mísky trestání obcházení práva ve jménu spravedlnosti oproti principu právní jistoty.

Nakonec je třeba poznamenat alespoň několik vět k otázkám možných sankcí, které zavádí návrh zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. Jedná se o zrušení právnické osoby, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, zákaz plnění veřejných zakázek, účasti v koncesním řízení nebo ve veřejné soutěži, zákaz přijímání dotací a subvencí, uveřejnění rozsudku, kromě toho lze za trestné činy spáchané právnickou osobou uložit jako ochranné opatření zabránit věci nebo jiné majetkové hodnoty. Náplň těchto sankcí neshledávám problémovou, co bych naopak rád zmínil a co mi do jisté míry v navrhované úpravě absentuje, je rozšíření procesních možností v rámci řízení proti právnickým osobám. Dle mého mínění by za úvahu stála možná inspirace právě v úpravě v USA, kde je kromě striktních možností stíhat, či nestíhat (popřípadě v rámci české právní úpravy o existujících odklonech) dána i možnost určité dohody o odkladu stíhání či o nestíhání, při jejichž sjednávání má státní zastupitelství poměrně širokou diskreční pravomoc. V rámci této dohody právnická osoba musí přiznat jednání, vzdát se veškerých promlčecích lhůt, souhlasit, že smlouva bude předložena u soudu, zavázat se ze už nikdy zákon neporuší, dále že pomůže vládě ve stíhání všech jednotlivých pachatelů, dohodnout se, že zaměstnanci nebudou napadat přiznání společnosti a nakonec je v rámci této dohody stanovena částka, kterou je právnická osoba povinna státu zaplatit. V případě nedodržení dohody automaticky dojde k obnovení stíhání.

V mezidobí, než byl tento článek dokončen došlo ke schválení návrhu zákona o trestní odpovědnosti právnických osob v prvním čtení a nyní se nachází ve čtení druhém, v obecné rozpravě. Bude rozhodně zajímavé sledovat, v jaké konečné formě a zda vůbec bude nakonec přijat.

Literature:

- KNAPP, Viktor. Teorie práva. 1. vyd. Praha : C.H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 8071790281.
- rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č.j. 8 Afs 56/2007 - 479

Contact – email

petr.aulicky@seznam.cz